ZÁKLADNÍ ŠKOLA HUSOVA 579
Náměšť nad Oslavou

PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ

Zpracovala: Mgr. Jana Drozdová, metodik prevence

OBSAH

ÚVOD

1 ŠIKANOVÁNÍ

1.1 Trojrozměrný pohled na šikanování

1.1.1 Šikanování jako nemocné chování (behaviorální pohled)

1.1.2 Šikanování jako závislost (psychodynamický pohled)

1.1.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálně - patologický pohled).6

1.1.4 Stadia šikanování

1.2 Formy šikany

1.2.1 Základní formy šikany

1.2.2 Zvláštnosti dívčí šikany

1.2.3 Zvláštnosti kyberšikany oproti tradiční nepřímé (psychické) šikaně

1.3 Chování zaměnitelné se šikanou

2 ÚČINNÁ A BEZPEČNÁ LÉČBA ŠIKANY

2.1 Tři kroky kvalifikované pomoci

2.1.1 První krok pomoci: Diferenciální diagnostika

2.1.2 Druhý krok k pomoci: Vnitřní diagnostika

2.1.3 Třetí krok k pomoci: Určení typu scénáře pro základní směr léčby

3 PRVNÍ POMOC PŘI ŠIKANOVÁNÍ

3.1 Obyčejná počáteční šikana

3.2 Obyčejná pokročilá šikana

3.3 Počáteční šikana s neobvyklou formou

3.4 Pokročilá šikana s neobvyklou formou

3.4.1 Poplachový plán u školního „lynčování“ – základní krizový scénář provýbuch pokročilé šikany

4 LÉČBA SKUPINY ZASAŽENÉ ŠIKANOU

4.1 Léčba pro první dvě stadia

4.2 Léčba pro třetí stadium

4.3 Léčba pro čtvrté a páté stadium

ZÁVĚR

ÚVOD

Program proti šikanování je součástí Minimálního preventivního programu Na tvorbě a realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy.

Koordinace jeho tvorby patří ke standardním činnostem ŠMP. Za realizaci a hodnocení programu je odpovědný ředitel školy.

Cílem programu je vytvořit ve škole **bezpečné**, **respektující** a **spolupracující** prostředí. Důležité je zaměřit se na oblast komunikace a vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu, zda tam k projevům šikany již došlo či ne.

Hlavní součástí programu je **krizový plán**, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde. Vyplývají z něj kompetence jednotlivých osob a specifický postup a způsob řešení šikany.

S krizovým plánem jsou na začátku školního roku seznamováni žáci (přiměřeně jejich věku) a jejich zákonní zástupci.

1 ŠIKANOVÁNÍ

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků.

Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit.

1.1 Trojrozměrný pohled na šikanování

Opravdová pomoc vyžaduje, abychom viděli každý konkrétní případ vícerozměrně, tedy zvenčí i zevnitř, a postihli ho ze tří praktických hledisek.

1.1.1 Šikanování jako nemocné chování (behaviorální pohled)

Tento pohled se zaměřuje na ty nejnápadnější projevy, které porušují školní pravidla, nebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Bývá v praxi nejběžnější a většinou také jediný. Pro první posouzení situace je ovšem nezbytný a nezastupitelný.

Mezi významné rysy šikanování (které je odlišují od *běžné agrese ve školním prostředí*, která je zaměřena k dosažení nějakého cíle a agresor by dosáhl i jiný způsob, pokud by jím cíle dosáhl) patří: **záměrnost, opakování** (není podmínkou), **nepoměr sil** a **samoúčelnost agrese**.

Podle trojdimenzionální „mapy“ lze **projevy šikanování** členit na:

1. přímé a nepřímé;
2. fyzické a verbální;
3. aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování:

Tab. 1: Mapa vnějších projevů šikanování: (převzato z knihy Michala Koláře *Nová cesta k léčbě šikany*)

Osm druhů šikanování	**Příklady projevů**
Fyzické aktivní přímé	Útočníci oběť věší, škrtí, kopou, fackují atp.
Fyzické aktivní nepřím	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování atp.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nesprávně obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

1.1.2 Šikanování jako závislost (psychodynamický pohled)

Tento rozměr je již vnějšímu pohledu nepřístupný. Jde o vzájemnou *vazbu mezi agresorem a obětí*. Útočník a šikanovaný jsou na sobě závislí, potřebují se, jejich chování se vzájemně posiluje, je komplementární. V praxi se vyskytuje i jednostranná závislost, a to jak ze strany týraného, tak násilníka.

Terén nesvobodného závislostního vztahu je určen převažující lidskou strategií: **skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého**. Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na „silné“ a „slabé.“ Čili na jedny, kteří reagují silově a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých. Jinak řečeno předvedou své přednosti, jimiž zakryjí své slabosti.

Při pokročilých stádiích šikanování se „běžné“ hraní a experimentování se strachem často zvrtne v *závislostní vztah mezi agresorem a obětí*.

Závislostní pohled na šikanu je užitečný pro vedení a interpretaci výsledků vyšetřování – oběť může vypovídat proti sobě a obhajovat agresora. Ze závislostního vztahu vyplývá i kategorický požadavek, abychom nekonfrontovali oběť s agresorem. Oběť je paralyzovaná strachem a agresor situaci zpochybní.

1.1.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálně - patologický pohled)

Šikanování nikdy není pouze záležitostí agresora a oběti, neděje se ve vzduchoprázdnu, ale **v kontextu vztahů** nějaké konkrétní skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy **těžkou poruchou vztahů skupinového organismu**, který **podlehl infekci**.

Nákaza vztahů při šikaně má svou **vnitřní dynamiku** a svůj **zákonitý vývoj**. Směřuje od zárodečné podoby tzv. ostrakismu ke „zralému“ nejvyššímu pátému stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Základní *pětistupňové schéma* postihuje vnitřní pohyb směřující k totálnímu přijetí postojů, norem a hodnot šikanování mezi žáky. Tento *chorobný proces* je pravým opakem *budování komunit*y, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů.

Jednotlivá stadia se vyznačují typickou **konstelací postojů k násilí**. Konkrétní matice se vytváří různou kombinací *šesti postojů*: **otevřený nesouhlas**, **zastrašený nesouhlas**, **lhostejnost** (mě se to netýká, mě to nezajímá, já si svačím, dělám své úkoly), **ambivalence** (přitahuje mě to, ale mám strach), **sympatizování** (rád se koukám na ponižování), **souhlasný postoj** (přidávám se k týrání spolužáků).

1.1.4 Stadia šikanování

První stadium: Zrod ostrakismu (identifikace a vyčleňování okrajových členů)

- mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře, je neoblíben a není uznáván, ostatní ho víceméně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod.
- tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace (rozptýlený

negativní proces ubližování slabším pokračuje)

- v zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod - spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity např. z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jenom z toho, že chození do školy je obtěžuje

- manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra (parazitní novotvar šikany začíná bujet a programově směřuje k ovládnutí skupiny)

- vytváří se skupinka agresorů, „úderné jádro“, tito šiřitelé „viru“ začínají spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti

- v tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne

do stadia pokročilého

- skupina je již v hrubých rysech rozdělena na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru různými způsoby bojují o vliv, někdy vznikne křehká rovnováha mezi dvěma nejsilnějšími podskupinami a násilí se dočasně zastaví, lehce však může dojít ke zvrtnutí, např. po příchodu dalšího agresora nebo „typické“ oběti převedené z druhé školy

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy (rakovinný nádor šikanování vyřazuje imunitní systém a ujímá se vlády ve skupině)

- v případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může bez odporu pokračovat, normy agresorů jsou přijaty většinou a stávají se nepsaným zákonem
- v této době získá neformální tlak ke konformitě novu dynamiku a málokdo se mu může postavit, u členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců, i mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana (rakovina šikany vítězí v nemocné skupině na celé čáře, někdy dochází k prorůstání parastruktury násilí

s oficiální školní strukturou)

- normy agresorů jsou přijaty a respektovány téměř všemi členy skupiny, dochází k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování - rozdělení žáků na dvě sorty – „otroky“ a „otrokáře“. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné: od materiálních hodnot (peněz a osobních věcí) po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod.
- agresoři, kteří ztrácejí poslední zbytky zábran a smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí, brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou legraci

1.2 Formy šikany

1.2.1 Základní formy šikany

Za základní formy považujeme celkový vnější obraz šikany a ten bezprostředně souvisí s léčbou.

V praxi se osvědčuje určovat typ vnější podoby šikany z hlediska typu agrese – prostředků týrání, věku a typu školy, genderu (princip organizující sociální realitu), způsobu řízení školy, specifických vzdělávacích potřeb aktérů šikanování:

Tab. 2: Základní formy šikany

(převzato z knihy Michala Koláře Nová cesta k léčbě šikany)

Hledisko	**Formy / příklady**
Šikana podle typu agrese – prostředků týrání	fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana – jako specifická forma psychické šikany
Šikana podle věku a typu školy	šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně základní školy, učni, gymnazisty…, šikana mezi vysokoškoláky
Šikana z genderového hlediska	chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům

Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení	Na jedné straně škola s demokratickým vedením, na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém
Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů	šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

1.2.2 Zvláštnosti dívčí šikany

Obraz dívčí šikany má oproti šikaně chlapců tři odlišnosti:

1. Zbraně dívek mají převážně psychickou podobu

Zatímco chlapci častěji používají otevřenou, fyzickou agresi, v popředí šikany mezi dívkami stojí většinou nepřímá a přímá verbální agrese čili psychické násilí, často se zraňuje pouze slovem a izolací.

2. Šikana se děje v kamarádském převleku

Oběti šikany u chlapců často nepatří do okruhu jejich kamarádů, kdežto

významným rysem dívčí šikany je, že se často děje v kamarádském převleku, odehrává se v rámci blízkých, kamarádských vztahů.

3. Častější a intenzivnější závislost mezi ničitelkou a obětí

U dívčí šikany se významně častěji vyskytuje závislost mezi agresorem a obětí. Hra na kamarádství bývá pevnou součástí šikany. Tyranka a oběť se vzájemně potřebují, mají společný skrytý scénář spolupráce. Trýznitelka nutkavě zdokonaluje trápení oběti, zatímco oběť se téměř nebrání a vychází vstříc vlastní destrukci. Nezřídka pociťuje citovou náklonnost k agresorce a považuje ji za přítelkyni.

1.2.3 Zvláštnosti kyberšikany oproti tradiční nepřímé (psychické) šikaně

Rozdíl lze vidět hlavně ve dvou věcech:

1. Tradiční nepřímá šikana se děje především tváří v tvář, v osobním přímém kontaktu nebo alespoň v prostoru třídy, školy – zatímco kyberšikana se odehrává bez přímého kontaktu v kyberprostoru (ve virtuálním světě), často mimo školu, a to i v prostoru domova oběti.

2. Kyberšikana využívá oproti tradiční nepřímé šikaně mnohem účinnější zbraně. Obrazně řečeno oproti konvenčním zbraním - dopisy a telefony – využívá zbraně hromadného ničení – internet a mobil.

Tyto „přednosti“ kyberšikany mají drtivé dopady:

- dovolují pronásledování oběti kdykoli a kdekoli (24 hodin denně) – kyberšikana nekončí odchodem domů ze školy, oběť nemá úniku
- zajišťují možnost rozsáhlého obrovského a třeba i celosvětového publika, které se kochá utrpením a ponížením oběti
- moderní zbraně zajišťují anonymitu útoku, dovolují předstírat falešnou identitu – šikanování má větší sílu, zvyšuje pocit bezmoci a beznaděje, když nevíme, před kým se máme bránit
- i jednorázový útok může působit opakovaně (opětovné pročítání si textu či prohlížení obrázku), dílo si žije vlastním životem – s vyvěšenou dehonestující fotografií si může kdokoli dělat cokoli

1.3 Chování zaměnitelné se šikanou

Fenomény **šikanování** a **škádlení** jsou komplikované a určit o který z nich se jedná, nebývá v praxi často jednoduché.

Zjednodušeně platí, že **při škádlení** se očekává, že to bude **legrace pro obě strany**. Když je patrné, že ten druhý to jako legraci nebere, že je zraněný, pak iniciátor škádlení pociťuje lítost, omluví se mu a v činnosti dál nepokračuje.

U šikany je to obráceně. Agresor chce **druhému ublížit**, chce ho **ranit** a má z toho radost. Nejen, že se mu neomluví, ale své chování opakuje. A většinou násilí stupňuje.

Škádlení může být také nepříjemné a může i zabolet, ale není jednostranné. Ten, komu se to nelíbí, nemá pocit bezmoci, může se účinně bránit. Podstatné je, že se aktéři mohou vyměnit, a když je to pro ně neúnosné, mohou ze škádlení i vystoupit. Třeba pomocí formulace – nelíbí se mi to a už to nedělej. Dítě bývá po škádlení uvolněné, radostné a celkově v pohodě. Někdy je i naštvané a vzrušené, necítí však ponížení a stud, není zraněné.

Při hledání pravdy, zda se jedná o šikanování či škádlení, je užitečné posoudit podezřelé chování podle **záměru, motivu, postoje**, **citlivosti**, **zranitelnosti**, **hranic**, **práv a svobody**, **důstojnosti**, **emočního stavu** a **dopadu**:

Tab. 3: Rozdíly mezi šikanováním a škádlením

(převzato z knihy Michala Koláře Nová cesta k léčbě šikany)

Oblast	Škádlení	Šikanování
Definice	Škádlení patří k rovnocenným kamarádským nebo partnerským vztahům. Chápáno je jako stav přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a není v něm vítěz ani poražený.	Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje nebo to prostě bolí.
1. Záměr	Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.	Ublížit, zranit a ponížit.
2. Motiv	Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé. Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry. Zodolňování, zmužnění.	Základní tandem – moc a krutost. Další motivy: překonávání samoty, zabíjení nudy, zvědavost a la Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého…
3. Postoj	Respekt k druhému a sebeúcta.	Devalvace a znevážení druhého.
4. Citlivost	Vcítění se do druhých.	Tvrdost a nelítostnost.
5. Zranitelnost	Dítě není zvýšeně zranitelné a přecitlivělé.	Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.
6. Hranice	Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení nikdo nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své reakce.	Prolamování hranic, „znásilňování“ druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.

7. Právo a svoboda	Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opětovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.	Bezpráví. Pokud se dítě brání, nebo dokonce „legraci“ oplatí, je tvrdě potrestáno!
8. Důstojnost	Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.
9. Emoční stav	Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.
10. Dopad	Podpora sebehodnoty, pozitivní nálada.	Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.

2 ÚČINNÁ A BEZPEČNÁ LÉČBA ŠIKANY

2.1 Tři kroky kvalifikované pomoci

2.1.1 První krok pomoci: Diferenciální diagnostika

Když se k nám dostanou signály o možném ubližování silnějších slabším, musíme co nejrychleji vyhodnotit situaci a posoudit, zda se jedná o šikanu, či nikoli.

Při první orientaci je přirozené opřít se o nejnápadnější zřetelné projevy násilí (tab. 1) Při zhodnocování projevů násilí vždy posuďte, zda jsou přítomny znaky šikanování:

záměrnost, opakování, samoúčelnost agrese a **nepoměr sil**.

2.1.2 Druhý krok k pomoci: Vnitřní diagnostika

Když víme, že se jedná o šikanu, anebo jsme si téměř jisti, potom se o ní musíme dozvědět co nejvíce, aby naše pomoc byla diferencovaná a cílená.

Základní mapa šikany – hrubou vnitřní diagnostiku šikanování – posouzení dvou základních kritérií – je potřeba udělat ve všech případech, tedy i tehdy, když nejsme odborníci – specialisté.

Především se zaměřujeme na dvě základní kritéria **– posouzení šikany ze tří praktických pohledů** a **určení formy šikany**. Ty nám slouží pro určení *základního směru léčby* a *nastavení hranic*, kdy může šikanu řešit škola sama a kdy musí spolupracovat s odborníky-specialisty ze školních poradenských zařízení (PPP, SVP, SPC apod.) a odborníky ze státních i nestátních

institucí (policie, OSPOD apod.)

a) posouzení šikany ze tří praktických pohledů

- mapování šikany jako nemocného chování - konkrétní vnější projevy šikanování

- mapování šikany jako poruchy vztahů – hrubé odhadnutí stadia šikany, v případě, že se jedná o psychickou šikanu, registrujeme její zvláštnosti – přítomnost psychické šikany nás vede k opatrnosti při diagnostice a k respektování jejích komplikací při léčbě

- mapování šikany jako závislosti – posoudíme vzájemné vazby mezi agresory a oběťmi, v případě přítomnosti závislosti odhadneme její intenzitu, je to důležité pro vedení vyšetřování, výběr nástrojů diagnostiky a léčby

b) určení formy šikany

- určíme, o jakou základní formu šikany jde (tab. 2)

- v případě, že zaregistrujeme neobvyklou (nestandardní) formu, musíme znát její specifika

Užitečné základní doplnění mapy šikany

Doplňující a jemnější diagnostiku provedeme, když jsme odborníci-specialisté nebo odborníci prvního kontaktu, kteří mají čas a praktické zkušenosti. Pro zpřesnění mapy šikany a její cílenější léčbu lze přihlédnout ke třem doplňujícím kritériím:

c) odhad síly a typu zakrývajícího protiúzdravného systému - odhad a zpřesnění zapojení a síly „komplotu velké šestky“, při pokročilých stadiích je na místě odhad nebezpečí „spiknutí ochránců spravedlnosti,“ v případech mohutných a „neprůstřelných“ protiléčebných systémů nemá smysl se vyčerpávat beznadějným bojem a je třeba dítě vyjmout z patologického prostředí

d) načrtnutí příčin a podmínek – spouštěcích mechanismů šikanování – postižení hlubších souvislostí, negativní školní vlivy, které způsobují „zkrat“ v normálním chování žáků a vyvolávají řetězovou reakci ústící v šikanování, např. riziková konstelace skupiny, rizikové osobnostní charakteristiky protagonistů šikany – typy obětí a agresorů, ale i v nevhodné chování pedagoga

e) **škody v nemocné skupině, zejména dopad šikany na oběť** – jak oběť šikanování prožívá a jak se na ní týrání podepsalo, registrace signálů možného psychického onemocnění

Stanovení konkrétní diagnózy a volba postupu

Posledním úkolem vnitřního mapování šikanování je na podkladě získaných informací v pěti oblastech navrhnout diagnózu. – viz příloha č. 1

2.1.3 Třetí krok k pomoci: Určení typu scénáře pro základní směr léčby

Základním kritériem je zjištění, zda jde o šikanu počáteční v 1., 2. a 3. Stadiu, nebo pokročilou ve 4. a 5. Stadiu.

Tab. 4: Klasifikace scénářů pomoci podle cíle léčby, stadia a formy šikanování

(převzato z knihy Michala Koláře Nová cesta k léčbě šikany)

Situace / typ pomoci	**Scénáře pomoci**
Situace, které zvládne škola sama	1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu. 2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stadií šikanování, RTP – Rámcový třídní program. 3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu. 4. První pomoc (krizové scénáře) pro obyčejnou pokročilou šikanu.
Scénáře, kdy škola potřebuje pomoc zvenku	5. První pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu – např. výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynčování. Celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou formou, ZIP – Základní intervenční program (u organizovaných šikan, od třetího stadia vždy v kombinaci s první pomocí).

3 PRVNÍ POMOC PŘI ŠIKANOVÁNÍ

Prvním úkolem jakéhokoli vyšetřování šikany je odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany. Je to důležité proto, že teprve na podkladě kvalifikovaného odhadu vnitřního stupně stadia a vnějšího obrazu šikany volíme nejúčinnější postupy vyšetřování.

Tab. 5: Orientační ukazatelé pro rozlišení počáteční a pokročilé šikany

(převzato z knihy Michala Koláře Nová cesta k léčbě šikany)

Oblast	**Počáteční stadium (1., 2. a 3. stupeň vývojové destrukce, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování nejsou přijaty většinou)**	**Pokročilé stadium (4. a 5. stupeň šikanování, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování byly přijaty většinou)**
Kdo jsou informátoři, jak se chovají a co říkají?	**Jako informátor přijde oběť nebo její kamarád. Při pokročilé šikaně je výjimečné.**	**Přicházejí vystresovaní rodiče obětí. Případně provalení šikany (závažného násilí) zachytí někdo z pedagogů.**
Jak se oběti chovají a jak vypovídají?	**Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.**	**Je patrná ustrašenost, nechtějí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují své zranění bizarním způsobem.**
Jak svědkové spolupracují?	**Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají.**	**Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říct, protože by měli peklo. Případné výpovědi působí podezřele. Zapřou kamaráda …**
Jak se svědkové vztahují k	**Agresoři nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale**	**Oceňují, chrání a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti.**

podezřelým agresorům?	**diferencovaně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit.**	
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?	**Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.**	**Násilí bagatelizují nebo ho popírají. Svalují vinu na oběť, je to provokatér …**
Jak se členové skupiny vztahují k trpící či zraněné oběti?	**Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým.**	**Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna z toho, že si to vlastně způsobila sama.**
Jaká je atmosféra ve skupině?	**Malá soudržnost, nespolupráce, omezená, „pokulhávající“ svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však živá.**	**Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá.“**

První pomoc poskytujeme na podkladě posouzení dvou kritérií: **stadia a obvyklosti** či **neobvyklosti formy** šikany.

Podle nich lze rozlišit čtyři skupiny první pomoci:

1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu.
2. První pomoc pro obyčejnou pokročilou šikanu.
3. První pomoc pro neobvyklou počáteční šikanu.
4. První pomoc pro neobvyklou pokročilou šikanu.

3.1 Obyčejná počáteční šikana

Alternativní (metoda, v níž se na podkladě průběžné diagnostiky rozhodujeme pro volbu

z více variant a kroků) scénář pro počáteční a obvyklou formu šikany**,** který pracuje s **vnější a lokální strategií vyšetřování** (zmapujeme symptomy a vnější obraz šikany a nemluvíme se všemi žáky, ale pouze s vybranými vhodnými svědky), jeho **taktika odhalování pravdy** je spíše **měkčí** a **odborně méně náročná**. Využívají se dvě odlišné metody nápravy – **metoda vnějšího nátlaku a metoda usmíření**.

Základní alternativní postup – 11 kroků

1. **Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany**

2. **Rozhovor s informátory a oběťmi**

- přicházejí–li s informací o šikaně **rodiče** – neměli bychom jejich výpověď zpochybňovat, reagovat obranně (říkat, že to není možné) a vyjadřovat nedůvěru
- domluvit se rodiči na spolupráci, na způsobu ochrany dítěte, ubezpečit je, že pomůžeme, naznačit příští kroky
- o **rozhovoru s obětí** by neměli vědět ostatní žáci – je třeba ji chránit před možnou pomstou agresorů a nebezpečím odmítnutí třídou jak „bonzáka“

3. **Nalezení vhodných svědků**

- ve spolupráci s informátory a oběťmi vytipujeme členy skupiny, kteří budou **pravdivě vypovídat**: žáci, kteří s obětí kamarádí, sympatizují, nebo ji alespoň neodmítají, žáci nezávislí na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování

4. **Individuální rozhovory se svědky**

- rozhovory organizujeme tak, aby o nich druzí nevěděli – bezpečnost svědků, hledáme odpovědi na otázky co, kdy, kde a jak se stalo

5. **Ochrana oběti**

- do doby, než se vše vyřeší – zajistit zvýšený dozor, zorganizování bezpečných příchodů a odchodů dítěte do a ze školy, v závažném případě ponechat doma

6. **Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru**

a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)

b) Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)

- význam: paralyzování agrese vůči bližním – princip „přitlačení ke zdi“ – při jakémkoliv náznaku šikanování bude potrestání přísnější; předjímání komplikací s rodiči – potřebujeme pádné důkazy – vhodné, aby útočníci svou výpověď napsali a podepsali

7. **Realizace vhodné metody**

a) Metoda usmíření

b) Metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise)

8. **Třídní hodina**

a) Efekt metody usmíření – posouzení společného úsilí

b) Oznámení o potrestání agresorů informování celé třídy o potrestání útočníků

9. **Rozhovor s rodiči oběti**

- informace o zjištěních a závěrech školy, domluvení dalších opatření

10. **Třídní schůzka**

- potřeba informovat rodiče, že ve třídě byla šikana, kterou škola řešila; u metody usmíření možno na pravidelné schůzce, u pokročilé šikany – schůzka mimořádná

11. **Práce s celou třídou**

- nejlepší prevencí je budovat trvale a systematicky kamarádské a bezpečné vztahy v celé třídě; ke změně vztahů ve třídě možno využít spolupráci s profesionály ze školských poradenských zařízení (PPP, SVP apod.)

Součásti scénáře:

Základní otázky taktiky vyšetřování:

Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?

Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem?

Co, kdy kde a jak dělali agresoři konkrétním obětem?

K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?

Jak dlouho šikanování trvá?

Důkladný a podrobný popis násilného chování je důležitý pro úspěšné uplatnění metody vnějšího nátlaku. Potřebujeme to však i pro sebe, abychom byli chráněni před stížnostmi rodičů agresorů.

Otázky „římského“ devatera:

1. Co se stalo? (jádro příběhu)
2. Kde se to stalo? (místo)
3. Kdy se to stalo? (čas a alibi)
4. Proč? (motiv)
5. Kdo to spáchal? (podezřelí a pachatelé)
6. Jak to spáchal? (způsob jednání)
7. Čím to spáchal? (zbraně, nástroje)
8. Komu se to stalo? (oběti)

9. Kdo nám to řekl? (svědkové)

3.2 Obyčejná pokročilá šikana

Taktika vyšetřování u pokročilých šikan vyžaduje **vysoce odborné a psychologicky „tvrdší“ postupy**. Organizovaný odpor proti rozkrytí tu bývá mimořádně silný. Je třeba proto používat **speciální diagnostické metody** zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí. Nezbytná je práce s neverbálními technikami a výslechovými praktikami.

Nejvýraznější rozdíl ve vyšetřování pokročilých šikan oproti těm počátečním spočívá v tom, že zde **nebývá často ani jeden vhodný svědek**. Všichni nebo téměř všichni lžou a zapírají. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. Nehledáme tedy většinou vhodné svědky, ale **nejslabší články v řetězu skupinové lži**. Vzácnou výjimkou je existence tzv. **bílých vran**, tedy žáků, kteří odolali velkému konformnímu tlaku skupiny, nesouhlasí s násilím a mají s oběťmi

soucit.

3.3 Počáteční šikana s neobvyklou formou

Zahrnují změnu především u přímých a nepřímých účastníků šikany (např. rodiče protagonistů pracují ve škole, malá míra propojenosti šikany se školou apod.) - mohou být matoucí a z tohoto důvodu musí být někdy i počáteční šikana řešena nezávislým specialistou na šikanu.

Proměnu taktiky a doladění základního postupu nelze zobecnit, je nutné reagovat na

konkrétní odlišnost pružně.

3.4 Pokročilá šikana s neobvyklou formou

U tohoto typu šikan se snoubí potíže pokročilé šikany s potížemi komplikovaného vnějšího obrazu. První pomoc je v těchto případech mimořádně obtížná a vyžaduje zkušeného odborníka. Neobvyklost se projevuje nejenom ve **změně základního schématu**, ale i **v přítomnosti extrémní fyzické či sexuální brutality**.

Výbuch násilí nás může svou podobou šokovat a zcela vyřadit z provozu. V tomto případě však nelze čekat na odborníka-specialistu, protože oběti jde o život a později je většinou nemožné případ vyšetřit. Proto je nutné, aby každá škola měla svůj „poplachový plán,“ jak jednat v takové

krizové situaci.

3.4.1 Poplachový plán u školního „lynčování“ – základní krizový scénář pro výbuch pokročilé šikany

<u>Základní krizový scénář pro výbuch skupinového násilí</u>

A. První (alarmující) kroky pomoci

1. Zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany
2. Bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí

B. **Příprava podmínek pro vyšetřování**

3. Zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy
4. Zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi
5. Pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře)
6. Oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

C. **Vyšetřování**

7. Rozhovor s obětí a informátory
8. Nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků
9. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
10. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory

D. **Léčba**

11. Metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny

4 LÉČBA SKUPINY ZASAŽENÉ ŠIKANOU

4.1 Léčba pro první dvě stadia

První dvě stadia šikanování lze často zvládnout prostřednictvím zvláštních programů pro budování bezpečného klimatu a programů osobnostní a sociální výchovy.

Ve vhodných případech je také možné pracovat s metodou usmíření pro celou třídu.

4.2 Léčba pro třetí stadium

Pro zvládnutí léčby třetího stadia je třeba použít specializovaný program proti šikaně – základní intervenční program – ZIP. Cílem ZIP je zastavení sebedestrukce a na nastartování sebeúzdravného procesu skupinového organismu. Úsilí je napřeno na vnitřní proměnu vztahů ve třídě a posílení imunity proti případnému opakování infekce šikanování.

4.3 Léčba pro čtvrté a páté stadium

V případě, že skupina onemocněla čtvrtým a pátým stadiem šikanování, musíme ji nejdříve rozbít a vytvořit novou konstelaci žáků, která dává naději na úspěšnou léčbu. Vždy je nutné jádro agresorů ze skupiny vyloučit. Ve zvláště obtížných případech je potřebné i rozdělení zbytku třídy např. prostřednictvím sloučení s paralelní třídou.

Úkolem je sestavit takovou konstelaci žáků ve skupině, která dává naději k vytvoření pozitivních vztahů. Nezbytná je přítomnost několika relativně silných osobností.

ZÁVĚR

Přehled 13 klíčových komponent školního programu proti šikanování

 Zmapování situace – evaluace

 Motivování pedagogů pro změnu

 Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů

 Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, ŠMP, VP, atd.)

 Společný postup při řešení šikanování

 Prevence v třídních hodinách

 Prevence ve výuce

 Prevence ve školním životě mimo vyučování

 Ochranný režim (školní řád, účinné dozory učitelů)

 Spolupráce s rodiči (seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně)

 Školní poradenské služby

 Spolupráce se specializovanými zařízeními

 Vztahy se školami v okolí (spolupráce při řešení šikany, kdy se jí zúčastňují žáci z různých škol)

PŘÍLOHA 1

Ilustrativní diagnóza podle dvou základních a doplňujících kritérií

Základní vnitřní mapa

Šikana ze tří praktických pohledů

Vnější pohled Pět agresorek, jedna iniciátorka a čtyři aktivní účastnice, opakovaně, přibližně čtyři měsíce psychicky týrají spolužačku ze třídy. Používají k tomu verbální přímou a nepřímou agresi.

čZávislost Vztahy oběti a agresorek jeví známky skrytého scénáře spolupráce. Oběť vyhledává přítomnost svých trýznitelek.

Porucha vztahů Počáteční šikana ve třetím stadiu, je vytvořené jádro agresorek.

Formy šikany

Základní forma Dívčí a psychická šikana, kyberšikana u žáků v osmé třídě.

Neobvyklá forma Změna v základním schématu šikany. Rodiče iniciátorky a jedné aktivní účastnice ubližování jsou učiteli na škole, kde k šikaně došlo.

Doplňující informace

Zakrývající a protiúzdravný systém „Komplot velké šestky“ má zřetelné obrysy. V případě komplikací při nápravě lze předpokládat spuštění rozšířené varianty systému.

Spouštěcí mechanismy Třídní učitelka výrazně preferuje charizmatickou iniciátorku šikany.

Odhad dopadu šikany na oběť Oběť je bojácná a ponížená, nejsou pozorovány signály patologické úzkosti.